

Multimodalitet og multimodale tekster

*Uddrag af artikel af Anne Løvland, dr. art. ved universitetet i Agder,
fra "Tidsskriftet viden om læsning" (nr. 7, marts 2010)*

Oversættelse og tilpasning til brug i gymnasiet: Mads Damgaard Fangel

De sidste år har forskellige samfundsaktører etableret et stærkt fokus på multimodal kommunikation. Tanken om, at vi ikke udelukkende kommunikerer gennem verbalsprog, har bidt sig fast og spejler et samfund, hvor særligt det visuelle har fået større plads og stærkere fokus. Begrebet "visual turn" bliver ofte brugt som et billede på denne udvikling, og flere kulturforskere har peget på, hvor vigtigt det er at fokusere på visuelle udtryk for at forstå den samfundsmæssige udvikling. (...)

Eksemplerne på multimodale tekster er mange, og de optræder i forskellige medier. Nogle medier er papirbaserede såsom papiraviser, lærebøger og ugeblade, mens andre er skærbaserede såsom netaviser, elektroniske undervisningsmaterialer eller skærmpresentationer. Endelig kan multimodale tekster også være knyttet til andre formidlingskanaler som teateropsætninger eller projektfremlæggelser i klasserummet. Her kan færdigindspillet musik afspilles, mens eleverne taler, og billeder vises på en skærm i baggrunden.

I kernen af multimodalitetsbegrebet finder vi det engelske ord 'mode', som betyder 'måde'. Dette ord er også centralt i følgende definition: multimodale tekster kombinerer enheder, som skaber mening på forskellige måder. (...)

Man kan skabe mening på uendelig mange måder. Stemmekvalitet og kropssprog kan fortælle meget om den intention en sprogbruger har med sin ytring. Farver, musik, typografi, scenografi, grafik og tøj kan give andre bidrag til meningsdannelsen. Når man kombinerer flere sådanne udtryksmåder i en multimodal tekst, er det som at lægge flere transparente meningslag ovenpå hinanden. Intet lag forstås isoleret, men altid i samspil med de andre lag.

(...)

Forskellige multimodale samspil

Der findes to hovedtyper af multimodalt samspil. I den ene type formidler de forskellige modaliteter i en tekst hovedsageligt den samme information, men på forskellige måder. Dette vil jeg kalde *multimodal redundans*. Den anden hovedtype handler om, at de forskellige modaliteter har specialiserede opgaver og funktioner i kommunikationshandlingen. Denne type kaldes *funktionel specialisering*.

Multimodal redundans mellem fx skrift og billede handler ikke om identisk gentagelse, men om at større eller mindre dele af meningsindholdet bliver udtrykt gennem begge modaliteter.

I børnelitteraturforskningen har man en tradition for at analysere forskellige former for redundans i børnebøger. I denne sammenhæng er det interessant at bide mærke i, at redundans i børnelitteratur ofte bliver set på som en form for tilpasning til børnelæsere med mindre teksterfaring og læsetræning end voksne. Folk, der arbejder med tekster, som skal kommunikere effektivt med voksne målgrupper, ser dog et problem i, at for stærk redundans kan skabe passive modtagere (...). Stærk redundans mellem skrift og billede kan føre til overkommunikation. Overkommunikation gør, at læseren opfatter samspillet som irriterende, uinteressant og passiviserende (...).

I multimodale tekster, hvor modaliteterne er funktionelt specialiserede, oplever vi ikke et sådant overlap, men en stærkere udnyttelse af modaliteternes betydningspotentiale eller *modaliteternes affordans*. Da modaliteterne skiller sig ud fra hinanden, når det gælder materialitet og organiseringsmåde, vil de også have forskellig mulighed for at skabe betydning. De forskellige udtryksmåder kan altså bruges til forskellige ting. Et fotografi kan fx vise, hvordan en person ser ud, men skrift- eller talesproget kan fortælle, hvad vedkommende hedder.

Fotografier og musik er ofte velegnede til at engagere vores følelser, mens skriftsproget ofte har andre funktioner i samspillet med billeder og lyd (...). Et eksempel på at forskellige modaliteter har forskellig modal affordans, er forskellen mellem et kort og et landskabsfotografi. Kortet kan vise afstand og målestok, men det er nok lettere at finde ud af, hvor man er, ved at se på et fotografi. Hvis vi kombinerer forskellige udtryksmåder, kan vi skabe tekster som udnytter det, de forskellige udtryksmåder fungerer bedst til.

Funktionel specialisering kan altså være en effektiv måde at kommunikere på. Man kan tænke på et fænomen som et effektivt håndboldhold, hvor de forskellige spillere har forskellige "specialiteter". En er god til at skyde fra venstre, en fra højre, en står som en mur i forsvaret, men bliver skiftet ud når holdet går i angreb. En god multimodal tekst kombinerer modaliteter på en måde, som gør, at teksten fungerer optimalt i forhold til de mål, som tekstens afsender har med teksten i forskellige sammenhænge.

(...)

Hvordan opstår sammenhængen mellem modaliteterne?

Til trods for at mange multimodale tekster er funktionelt specialiserede, opleves de ofte som sammenhængende. Vi opfatter, at skrift og billede på en bogside hører sammen, eller vi tolker kombinationen af lyd og billede i en spillefilm som en helhed. Der findes forskellige principper for, hvordan man kan etablere samspil, eller *kohæsion*, i multimodale tekster. Socialsemiotiker Theo van Leeuwen har skitseret fire principper for samspil, som ofte findes i multimodale tekster. Disse principper er *rytme*, *komposition*, *informationskobling* og *dialog*.

Rytme

Når en multimodal tekst har en udstrækning i tid som fx en bog, man bladrer i, foredrag, film eller sange, etableres et rytmisk samspil mellem modaliteterne. Den rytmiske organisering bygger på en vekslen mellem modsætninger som stærk og svag eller stor og lille(...). Vekslen mellem bogstavstørrelse i overskrifter og brødtekst skaber fx en rytmisk udvikling i mange bøger.

For at vi skal opleve rytmen i en tekst som sammenhængende, må der være en form for gentagelse af elementer gennem forløbet, en slags rød tråd i den sammensatte tekst. Det er den funktion, omkvædet ofte har i sange. Hvis rytmen bliver for repeterende, vil læseren opleve den som monoton og kedelig. Brud i rytmen får omvendt læseren til at skærpe opmærksomheden. Sådan et brud kan derfor bruges til at fremhæve vigtig information.

Komposition

Komposition i en multimodal tekst er relateret til den rumlige organisering. Fordelingen af forskellige elementer på en flade eller i et rum kan vise læseren, hvad der hører sammen og give signaler om, hvordan han bør orientere sig i den multimodale tekst. Kompositionen på avisernes forsider siger noget om, hvilke billeder og overskrifter, der hører sammen, samtidig med, at den giver signaler om, hvilke sager, der er vigtige. Nærhed og afstand, størrelse og farve, er vigtige i en komposition. Udover at markere sammenhæng udtrykker kompositionen, hvilken informationsværdi de forskellige elementer har, og hvilken læsemåde der er hensigtsmæssig.

Informationskobling

Samspillet mellem modaliteterne kan også etableres gennem *informationskobling*. En sådan kohæsion er ikke relateret til tid eller rum, men til den mening, modaliteterne kan skabe. I udgangspunktet kan et udtryk rumme flere betydninger. Samspillet mellem forskellige udtryksmåder fremhæver gerne bestemte dele af deres meningspotentiale. Sådan et meningsmæssigt samspil udnyttes ofte mellem overskrifter og billeder på avisforsider eller i reklamer, men også fx mellem billede og lyd i film. En trist melodi kan farve en ellers neutral filmscene, sådan at vi opfatter scenen som trist, mens en anden melodi ville skabe en anden virkning. Resultatet af informationskoblingen kan være en uddybning af det

betydningspotentialer, som ligger i de enkelte modaliteter, eller der kan opstå en udvidelse af det totale meningsindhold, når modaliteterne kobles.

Dialog

Den fjerde form for multimodal kohæsion handler om den dialogiske relation, som kan opstå mellem modaliteter. Her er der tale om interaktion, der har form som initiativ og respons på samme måde som en samtale. Modaliteter i digitale spil kan f.eks. være kohærente på denne måde. Her inviteres brugerne til at respondere på grafiske og lydlige initiativer med tastetryk, lyd eller kropsbevægelse.

(...)